

PENSJONSREFORMEN – flere eldre i arbeid

Av Espen Halland Dahl og Ole Christian Lien

Sammendrag

Fleksibel uttaksalder for alderspensjon ble innført i 2011. Så langt har nesten 45 prosent av de som har hatt muligheten til det, tatt ut alderspensjon før 67 år. Dette er flere enn ventet, men nesten to av tre alderspensjonister under 67 år har valgt å arbeide ved siden av pensjonen. Sysselsettingen blant eldre har dermed fortsatt å øke etter at pensjonsreformen ble gjennomført. Andelen 62–66-åringene i registrert arbeid har økt fra 39 prosent til 42 prosent fra tredje kvartal 2010 – 2012. Dette har gitt 9 000 flere sysselsatte i denne perioden.

Andelen som fortsetter i arbeid i aldersgruppen 62–66 år har økt spesielt mye blant de med rett til AFP i privat sektor. Mens 24 prosent av 62–66-åringene i disse virksomhetene sluttet i arbeid fra tredje kvartal 2009–2010, var tilsvarende andel fra tredje kvartal 2011–2012 bare 15 prosent. Den gamle AFP-ordningen ga svake insentiver til å kombinere pensjon og arbeidsinntekt, mens denne gruppen nå kan kombinere arbeid og pensjon uten at pensjonen blir redusert.

Det er innen de tunge manuelle yrkene at folk i størst grad har latt seg påvirke til å fortsette lenger i jobb. For håndverkere og prosess- og maskinoperatører i private AFP-virksomheter har andelen 62–66-åringene som fortsetter i jobb fra ett år til det neste, økt med 13 prosentpoeng etter reformen. Potensialet for økning var også størst for denne gruppen, fordi særlig mange av disse tidligere sluttet i arbeid før de fylte 67 år.

Om vi sammenligner utdanningsgrupper, finner vi at andelen som fortsetter i arbeid, har økt mest blant personer som bare har grunnskoleutdanning. Likevel er det fortsatt slik at jobbsannsynligheten for eldre arbeidstakere øker med utdanningsnivået. Vi finner også en relativt stor vridning mot at eldre arbeidstakere har høyere utdanning enn tidligere. Dette er en utvikling som vil fortsette i tiden fremover. Både høyere utdanningsnivå og bedre helse vil trolig bidra til ytterligere økning i sysselsettingen blant eldre de nærmeste årene.

Innledning

Pensjonsreformen har gjort det mulig for folk å velge selv når de vil starte uttaket av alderspensjon i aldersintervallet 62–75 år. Uttaksreglene for alderspensjon er nøytrale – noe som innebærer at samlet pensjon i tiden som pensjonist vil bli om lag den samme uansett når man starter å ta ut pensjonen.¹

Mange har benyttet seg av denne fleksibiliteten. I september 2012 hadde over 54 000 personer i aldersgruppen 62–66 år valgt å ta ut alderspensjon. Det utgjør knapt 45 prosent av de som hadde muligheten til å ta ut alderspensjon. Med «muligheten til å ta ut alderspensjon» mener vi personer som hadde tilstrekkelig høy pensjonsopptjening, og som ikke allerede mottok andre pensjoner som ikke kan kombineres med alderspensjon. Heldigvis har mange valgt å fortsette i arbeid ved siden av pensjonen. 65 prosent av alderspensjonistene under 67 år var registrert i arbeid ved utgangen av september 2012. 74 prosent var i arbeid før uttak av alderspensjon. Det innebærer at så langt har nesten 90 prosent av de som var i arbeid i utgangspunktet, valgt å fortsette i arbeid etter uttak av alderspensjon.

Bakken og Bråthen (2012) fant at pensjonsreformen har ført til en signifikant økning i sysselsettingen i aldersgruppen 62–70 år. Deres analyse viser at reformen har ført til at sannsynligheten for å fortsette i jobb fra ett år til det neste har økt med ett prosentpoeng for denne aldersgruppen. Dette er basert på data til og med 2011. I denne artikkelen bygger vi videre på disse funnene, og forsøker å finne ut om det er forskjeller i hvordan reformen har påvirket sysselsettingen i ulike sektorer, næringer, yrkesgrupper og utdanningsgrupper.

Langsiktig trend at eldre jobber mer

Sysselsettingen blant personer over 55 år har økt jevnt siden begynnelsen av 1990-tallet (Bråthen og Grambo 2009). I figur 1 ser vi utviklingen de siste seks årene. Andelen i registrert arbeid i aldersgruppen 18–59 år er fortsatt lavere enn i 2007, før

finanskrisen. Fra 2008 og frem til nå har utviklingen vært nokså stabil, men sysselsettingen har variert noe som følge av svingninger i konjunktorene i kjølvannet av finanskrisen.

Blant personer over 60 år ser vi derimot at andelen i arbeid har økt år for år til tross for konjunktursvingningene. Det er noen underliggende trender som har bidratt til dette:

- Utdanningsnivået blant eldre har økt over tid. Andelen med høyere utdanning i aldersgruppen 60–66 år har økt fra 10 prosent i 1990 til 26 prosent i 2011. For aldersgruppen 67 år og over har andelen økt fra 6 til 17 prosent.² Sysselsettingen blant eldre øker med utdanningsnivået, noe vi viser senere i artikkelen.
- Forventet levealder for en 60-årig kvinne har økt fra 83 til 86 år i perioden 1990–2011, mens levealderen for menn har økt fra 78 til 82 år i samme periode.³ Lillegård og Ramm (2010) har beregnet antall friske gjenstående leveår for 50- og 65-åringer i perioden 1995–2008. Deres resultater tyder på at antall år med meget god eller god helse har økt med rundt 50–100 prosent av økningen i levealder totalt sett – litt avhengig av hvilken aldersgruppe og kjønn vi snakker om. Det betyr at økningen i levealder i stor grad ser ut til å komme som ytterligere friske leveår, og at eldre dermed har helse til å fortsette lenger i arbeid enn tidligere.
- En generasjonseffekt blant kvinner: Kvinner som nå passerer 60 år, har i større grad vært yrkesaktive tidligere i livet enn kvinner som passerte 60 for en del år tilbake. Blant kvinner som fylte 60 i 1990, var 45 prosent sysselsatte året før. Blant kvinner som fylte 60 i 2010, var tilsvarende andel 56 prosent.⁴ Når flere kvinner er i jobb ved 60 år, jobber kvinner også mer etter fylte 60 enn før.

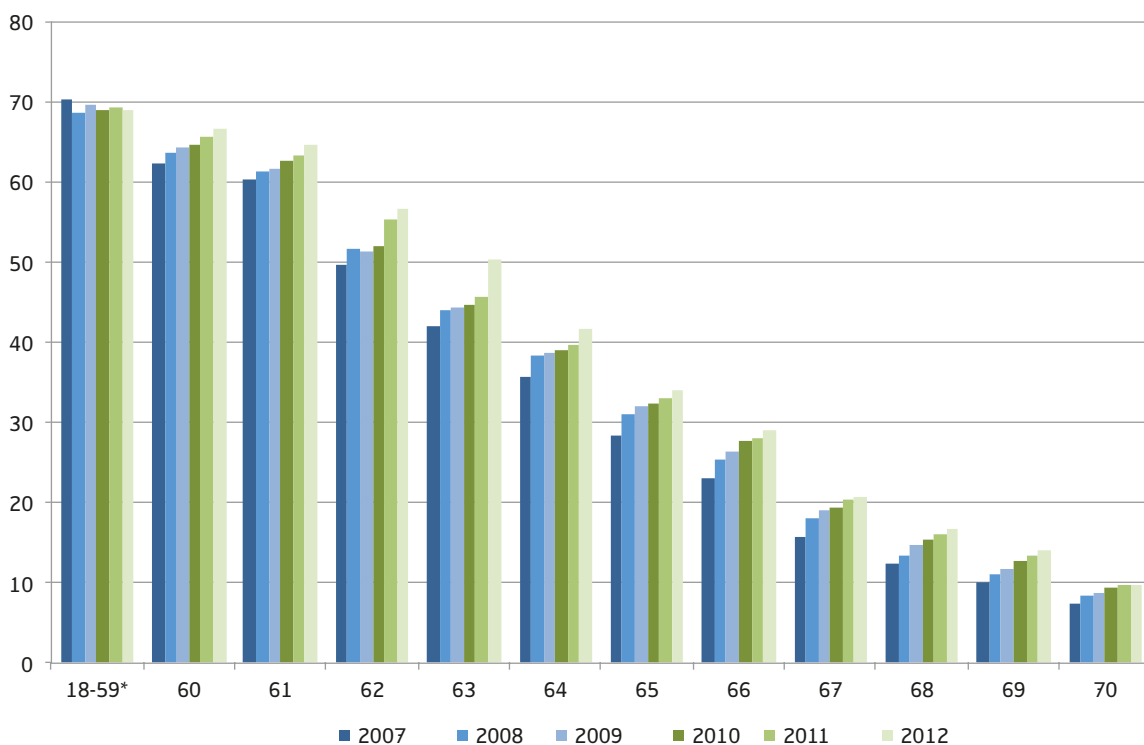
¹ Dette gjelder under visse forutsetninger, se Lien (2012).

² Kilde: Statistisk sentralbyrå (SSB), Statistikkbanken tabell 08921 og 06217. Se <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/>

³ Kilde: SSB, Statistikkbanken tabell 05375.

⁴ Kilde: NAV, Inntektsregisteret. Andelen sysselsatte er her definert som andelen av befolkningen med pensjonsgivende inntekt over folketrygdens grunnbeløp (utgjør 82 122 kroner fra 1. mai 2012).

Figur 1. Andel av befolkningen med registrert arbeidsforhold ved utgangen av tredje kvartal. Prosent

*Aldersstandardiserte tall.
Kilde: NAV (Aa-registeret).

Pensjonsreformen har gitt ytterligere økning

Økningen i sysselsettingen blant personer over 60 år har vært særlig stor fra 2010 til 2012. En stor del av økningen kan trolig forklares av at pensjonsreformen har ført til at det lønner seg mer enn før å fortsette i arbeid etter fylte 62 år. Det er fortsatt en litt lavere andel kvinner enn menn som er sysselsatt i denne aldersgruppen, og endringen fra 2010 til 2012 har vært om lag på samme nivå for begge kjønn. For aldersgruppen 62–66 år har andelen i arbeid samlet sett økt fra om lag 39 prosent i 2010 til 42 prosent i 2012. Dette har gitt en økning i antall sysselsatte i denne aldersgruppen på drøyt 9 000 personer.

Økningen fra 2010 til 2012 har vært særlig stor blant 62- og 63-åringene. Dette kan ha sammenheng med omleggingen av AFP-ordningen i privat sektor. Ansatte i private AFP-virksomheter i alderen 62–66 år hadde muligheten til å ta ut privat AFP etter gamle regler frem til desember 2010 (se faktaboks). Mer enn 2 000 flere enn normalt tok ut privat AFP i

desember 2010 (Dahl og Lien 2011). Siden den gamle AFP-ordningen i privat sektor hadde svake arbeidsinsentiver, kan dette isolert sett ha hatt en negativ effekt på sysselsettingen. De yngste som hadde denne muligheten, fylte 64 år i løpet av 2012. Det kan også tenkes at personer som ennå ikke hadde fylt 62 år da reformen trådte i kraft, i større grad har latt seg påvirke av de nye mulighetene med reformen enn eldre årskull. Begge argumenter trekker i retning av at sysselsettingen blant 64–66-åringene sannsynligvis vil øke ytterligere i løpet av de neste 1–3 årene.

Som nevnt viser Bakken og Bråthen (2012) at pensjonsreformen har gitt en signifikant økning i sysselsettingen blant eldre i 2011. I figur 1 ser vi at sysselsettingen har økt ytterligere fra 2011 til 2012, og det er sannsynlig at en stor del av denne økningen også kan ha blitt forårsaket av reformen. Bakken og Bråthen har også foretatt separate analyser for ettårige aldersgrupper. Disse viser at jobbsannsynligheten har økt særlig mye ved 62 og 67 år – henholdsvis med 3 og 5 prosentpoeng. For 62-åringene er det effekten av de nye pensjonsreglene fra 2011 som er

Data og metode

Data

I artikkelen har vi benyttet statistikk fra folkeregisteret, NAVs stønadsregister for pensjoner, Arbeidstaker-/arbeidsgj-verregisteret (Aa-registeret), data fra medlemsregisteret til Fellesordningen for AFP og data fra SSBs utdanningsregister.

Aa-registeret omfatter arbeidsforhold med en varighet på minst sju dager og med minst fire timers avtalt ukentlig arbeidstid. Registeret er basert på innrapporteringer fra bedrifter om blant annet påbegynte og avsluttede arbeidsforhold. Selv om det er snakk om lovpålagt rapportering, må vi ta noe forbehold om kvaliteten på dataene. Dersom det for eksempel forekommer at bedrifter unnlater å melde fra om arbeidsforhold som har kommet til opphør, vil vi kunne overvurdere sysselsettingen blant eldre. Dette vil riktignok i hovedsak påvirke *nivået* på sysselsettingen, og ikke utviklingen over tid. Mange bedrifter har også lønns-systemer som innrapporterer automatisk til Aa-registeret.

På den annen side inneholder dataene ikke informasjon om sysselsettingen blant selvstendig næringsdrivende. Tall fra SSB viser at selvstendig næringsdrivende utgjorde knapt 7 prosent av de sysselsatte i 2011.⁵ Blant eldre sysselsatte er andelen trolig noe høyere.

Arbeidstakerne er gruppert etter 16 næringsgrupper og 10 yrkesgrupper. Næringsgruppene er basert på NACE2007, som er en internasjonal standard for næringsgruppering (se SSB 2008). Yrkesgruppene er basert på STYRK-08, som er en internasjonal standard for yrkesklassifisering (se SSB 2011).

Medlemsregisteret til Fellesordningen for AFP inneholder informasjon om alle arbeidstakere som er ansatte i AFP-virksomheter i privat sektor og om virksomheten de arbeider i. Datasettet gjelder for november 2012. Vi har ikke hatt tilgang til data om hvilke virksomheter som har meldt seg inn og ut av AFP-ordningen i analyseperioden. Derfor har vi klassifisert arbeidstakerne i denne analysen etter om

virksomheten de arbeider i, var medlem i AFP-ordningen i november 2012.

Vi benytter SSBs standard for gruppering av arbeidstakerne etter utdanningsnivå (SSB 2006). Det er SSB som har koblet på utdanningsdata på individnivå for denne artikkelen.

Metode

Populasjonen i størstedelen av artikkelen er arbeidstakere i alderen 61–65 år ved utgangen av tredje kvartal 2009–2011. Analysene viser hvor stor andel av disse som fortsatt var i arbeid ett år etter – det vil si i perioden 2010–2012 da denne gruppen var i alderen 62–66 år.

For å undersøke effekten av hvordan ulike insentiver til å jobbe i de forskjellige sektorene påvirker beslutningen om å fortsette i arbeid, har vi benyttet oss av en regresjonsanalyse. Vi har valgt å la den forklarte variabelen være lik endringen i andelen som fortsatte i jobb mellom periodene 2009–2010 og 2011–2012 (tall ved utgangen av tredje kvartal i hvert av årene). Med denne metoden får vi frem hvordan pensjonsreformen kan ha påvirket arbeidstilbudet på kort sikt. Siden vi ikke følger de samme individene i de ulike periodene har vi brukt aggregerte data. Dataene er aggregert etter sektor, næring, yrkeskategori, kjønn og ettårige aldersgrupper.

Når den forklarte variabelen er på aggregert nivå, vil restleddene etter definisjonen være heteroskedastiske (Wooldridge 2003). Vi har gjennomført en White-test, og fått bekreftet at dette er tilfellet også for våre data. En metode for å oppnå homoskedastiske restledd, er å benytte en vektet minste kvadraters regresjonsmodell. Vektingen vi benytter er da størrelsen på de ulike gruppene. Dette innebærer for eksempel at de næringene og yrkesgruppene med flest ansatte får størst vekt i regresjonen.

målt. 67-åringene fikk muligheten til å arbeide ved siden av alderspensjonen uten at pensjonen ble redusert allerede i 2008, og det er effekten av denne forsmaken på pensjonsreformen som her er estimert.

62 år og 67 år er aldre der mange tradisjonelt har sluttet i arbeid fordi dette tidligere var første alder med mulighet for uttak av henholdsvis AFP og alderspensjon. Potensialet for å påvirke folk til å fortsette i arbeid har derfor trolig vært størst ved disse aldre. Det skyldes at mange da har sluttet i arbeid uten at det har

vært av helsemessige årsaker. Færre har tidligere tatt ut AFP ved alder 63–66 år enn ved 62 år. Andelen av de som har sluttet i arbeid som har gjort det av helsemessige årsaker, har derfor vært høyere ved disse aldre.

Høyere andel fortsetter i arbeid etter 62 år

Som tidligere vist har pensjonsreformen ført til en betydelig vekst i sysselsettingen blant eldre arbeidstakere. Dette kommer også til uttrykk i at andelen arbeidstakere i alderen 62–66 år som fortsetter i arbeid fra ett år til det neste, har økt fra 82 prosent i perioden 2009–2010 til 86 prosent i perioden 2011–2012 (tall for tredje kvartal hvert år, se figur 2). Pens-

⁵ Kilde: SSB, Statistikkbanken tabell 04 544.

Insentiver til arbeid i pensjonsreformen

Det er forskjeller i hvordan pensjonsreformen påvirker de økonomiske insentivene til arbeid for ulike grupper arbeidstakere:

- Ansatte i private AFP-virksomheter hadde før 2011 muligheten til å ta ut AFP i alderen 62–66 år. AFP var da en tidligpensjonsordning som forutsatte at du sluttet helt eller delvis i arbeid. Dersom du hadde en arbeidsinntekt på mer enn 15 000 kroner per år, ble pensjonen redusert ut fra hvor stor andel arbeidsinntekten utgjorde av inntekten forut for uttaket av pensjon. Fra 2011 er privat AFP ikke lenger en tidligpensjon, men en livsvarig pensjon du får på toppen av alderspensjonen. Du kan fortsatt ta ut AFP fra 62 år, men uttak før 67 år krever tilstrekkelig høy pensjonsopptjening. Som for alderspensjon blir årlig AFP nå høyere jo lenger du venter med å ta ut pensjonen, og du kan fritt kombinere AFP med arbeid uten at pensjonen blir redusert.
- Ansatte i private virksomheter uten AFP har normalt ikke hatt noen tidligpensjonsordning tidligere. For disse fører pensjonsreformen til at de får muligheten til å ta ut alderspensjon allerede fra 62 år, gitt at de har tilstrekkelig høy pensjonsopptjening. Det kan føre til at enkelte som ellers ville jobbet til 67 år, i stedet velger å slutte i arbeid tidligere. Men årlig pensjon blir også her høyere jo lenger du venter med å ta ut pensjonen, og du kan kombinere pensjonen fritt med arbeid. Dette gjør at også denne gruppen vil få mye igjen for å fortsette i arbeid etter fylte 62 år.
- For ansatte i offentlig sektor har AFP blitt opprettholdt som en egen tidligpensjonsordning. For å få AFP må du starte uttaket i alderen 62–66 år, og du må slutte helt eller delvis i arbeid. Slik det også var for AFP i privat sektor tidligere, vil pensjonen fortsatt bli redusert forholdsmessig dersom du har en arbeidsinntekt over 15 000 kroner per år. Du vil normalt få samme årlige pensjon fra du fyller 67 år enten du har valgt å ta ut AFP eller ikke. Du har dermed ikke noe å tjene pensjonsmessig på å utsette uttaket fra 62 til 67 år. Siden arbeidsinntekten normalt er høyere enn pensjonen, vil man likevel sitte igjen med mest totalt sett ved å fortsette i arbeid også i offentlig sektor. Gevinsten ved å jobbe etter 62 år er likevel langt mindre enn i privat sektor.
- Hva slags tjenestepensjonsordning den enkelte er omfattet av, kan også ha betydning for i hvor stor grad det lønner seg å fortsette i arbeid. Alle offentlig ansatte har ytelsesbasert tjenestepensjon, der hovedregelen er 30 års opptjeningstid for full pensjon. Det betyr at du ikke tjener opp ytterligere tjenestepensjon om du allerede har 30 års opptjening. I privat sektor finnes både ytelsesbaserte og innskuddsbaserte tjenestepensjonsordninger. Innskuddsbaserte ordninger har ingen øvre grense på antall opptjeningsår, og gir dermed mer igjen for å fortsette i arbeid.

jonsreformen ble gjennomført fra 1. januar 2011, og denne åpnet for muligheten for de fleste til å ta ut alderspensjon før fylte 67 år.

Størst fremgang for de som påvirkes mest av pensjonsreformen

For å se om pensjonsreformen har hatt en umiddelbar effekt på sysselsettingen blant eldre arbeidstakere, har vi valgt å dele opp de sysselsatte i tre ulike sektorer: Ansatte i privat sektor med rett til AFP, ansatte i privat sektor uten rett til AFP og ansatte i offentlig sektor. Disse sektorene kan ventes å bli påvirket av pensjonsreformen på ulike måter. Se faktaboks om dette. Endringen for de med rett til AFP i privat sektor er at de nå kan ta ut pensjon før fylte 67 år som kan kombineres med arbeidsinntekt uten at pensjonen avkortes. Dermed kan beslutningen for når man vil avslutte arbeidslivet i mye større grad frikobles fra beslutningen om uttak av pensjon. Og gevinsten ved å fortsette i arbeid etter fylte 62 år blir langt større enn før.

For de i privat sektor som ikke har rett til AFP, var uførepensjon tidligere eneste mulighet til å tre permanent ut av arbeidslivet før fylte 67. Med gjennomføringen av pensjonsreformen vil hele denne gruppen stå friere til å velge egen pensjoneringsalder. Andelen som fortsatte i arbeid falt da også umiddelbart etter innføringen av pensjonsreformen for denne gruppen. Vi ser dette i figur 2 når vi sammenligner andelen som fortsatte i jobb fra 2009 til 2010 og fra 2010 til 2011. Dermed kan det se ut som om det ble en umiddelbar negativ, om enn liten, effekt på sysselsettingen. Dette kan forklares med at muligheten for uttak av fleksibel alderspensjon førte til at de som ønsket det, sluttet i jobb. Men andelen som fortsatte i jobb fra 2011 til 2012 har økt fra tidligere år, også fra perioden før reformen.

De som jobber i offentlig sektor er i mindre grad påvirket av pensjonsreformen enn de øvrige. Disse kan fortsatt ta ut AFP som tidligere, og kan motta denne frem til de fyller 67 år. Gevinsten ved å fortsette i arbeid i perioden fra 62 til 66 år har derfor

ikke blitt større for denne gruppen etter reformen. Samtidig kan det tenkes at muligheten til å kombinere fullt arbeid med uttak av alderspensjon, kan ha påvirket enkelte som ellers planla å ta ut AFP til å fortsette i fullt arbeid og kombinere med alderspensjon i stedet. Tallene i figuren viser at de som jobber i offentlig sektor har hatt en positiv utvikling siden 2009, med en økning fra 83 prosent som fortsetter i jobb til 85 prosent fra 2011 til 2012.

En regresjonsanalyse støtter funnene, og viser at det er signifikant forskjell i andelen som fortsetter i jobb i de ulike sektorene. Regresjonsanalysen er beskrevet i faktaboksen om metode. Når vi korrigerer for nærings- og yrkessammensetning, samt sammensetning av kjønn og alder, så finner vi at økningen i andelen som fortsetter i jobb fra 2010 til 2012 er seks prosentpoeng større for ansatte i privat sektor med rett til AFP sammenlignet med de uten rett til AFP. Dette er en noe mindre forskjell enn hva vi kan se direkte fra figur 2. Det er videre signifikant større økning i andelen som fortsetter i jobb i offentlig sektor enn blant de i privat sektor uten rett til AFP. Effekten her er nokså liten, på ett prosentpoeng.

Selv om veksten i andelen som fortsetter i arbeid har vært sterkest blant de som jobber i privat sektor og har rett til AFP, så var det i utgangspunktet langt færre som fortsatte i jobb i denne sektoren. Og det er fortsatt færre som står i arbeid her enn blant de som jobber i privat sektor uten rett til AFP. Dette skyldes trolig forskjeller i nærings- og yrkessammensetningen mellom de ulike sektorene. AFP er en ordning som blir forhandlet frem mellom arbeidsgiver og arbeidstakerne i den enkelte bedriften. I virksomheter der mange ønsket muligheten til å slutte i arbeid før 67 år, har det dermed trolig oftere blitt gjort avtale om AFP. I tillegg kan det være slik at personer som ønsker å slutte i arbeid før 67 år, i større grad har søkt seg til virksomheter med AFP.

Vi finner også at virksomhetene i privat sektor med rett til AFP gjennomgående er større enn virksomhetene uten AFP. Bakken og Bråthen (2012) finner at sannsynligheten for å fortsette i arbeid i alderen 62–70 år er lavere i bedrifter med over 30 ansatte enn i mindre bedrifter.

Vekst i alle næringer

Når vi ser at det er relativt store forskjeller i utviklingen i sysselsettingen blant eldre i de ulike sektorene, er det viktig å presisere at nærings sammensetningen er ganske så forskjellig. Dette gjelder spesielt mellom privat og offentlig sektor. Nærmere ni av ti ansatte i alderen 62–66 år i offentlig sektor jobber innen helse- og sosialtjenester, undervisning eller offentlig forvaltning. Det er få personer som jobber innenfor de samme næringene i privat sektor. Helse- og sosialtjenester er et unntak selv om denne næringen har klart flest ansatte i offentlig sektor.

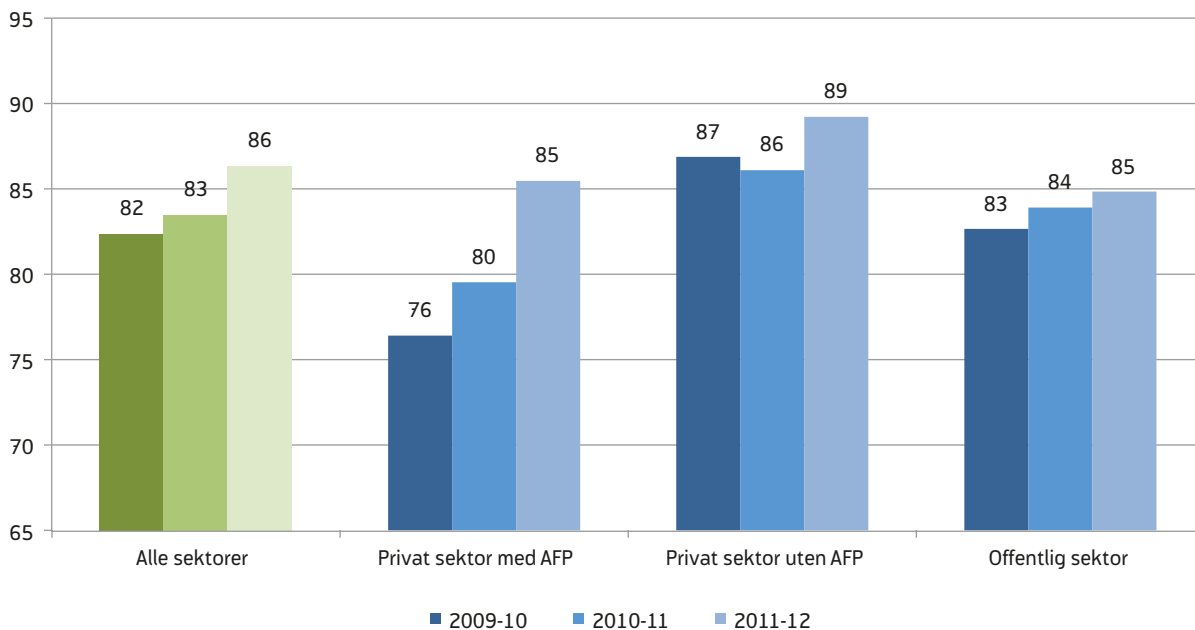
Helse- og sosialtjenester er derfor en næring som er av spesiell interesse. Figur 3 viser utviklingen i andelen som fortsetter i jobb innen denne næringen fordelt på sektorer. Det vil typisk være forskjeller i hva slags typer virksomheter som hører inn under helse- og sosialtjenester innen de ulike sektorene, for eksempel ved at det varierer i hvor stor grad arbeidsoppgavene er preget av tungt manuelt arbeid. Dette vil kunne påvirke hva som er nivået på jobbsannsynligheten i utgangspunktet, og potensialet for økt jobbsannsynlighet som følge av pensjonsreformen og andre forhold. Uansett ser vi at jobbsannsynligheten øker mest blant ansatte i privat sektor med rett til AFP.

Funnet om at jobbsannsynligheten øker mest for ansatte i private AFP-virksomheter viser seg å gjelde gjennomgående for samtlige næringer som forekommer på tvers av sektorer. De største næringene innen privat sektor er varehandel⁶ og industri. Som figur 4 viser, så er forskjellen i økningen i jobbsannsynligheten for de med rett til AFP sammenlignet med de uten AFP, større innen varehandelen enn for alle næringer sett under ett. Her har dessuten de med rett til AFP nesten kommet opp på nivå med de uten rett til AFP.

I regresjonsanalysen viser det seg at det korrigert for andre forhold i liten grad har vært forskjeller i hvordan jobbsannsynligheten har utviklet seg etter reformen i ulike næringer. Industrien er ett av få

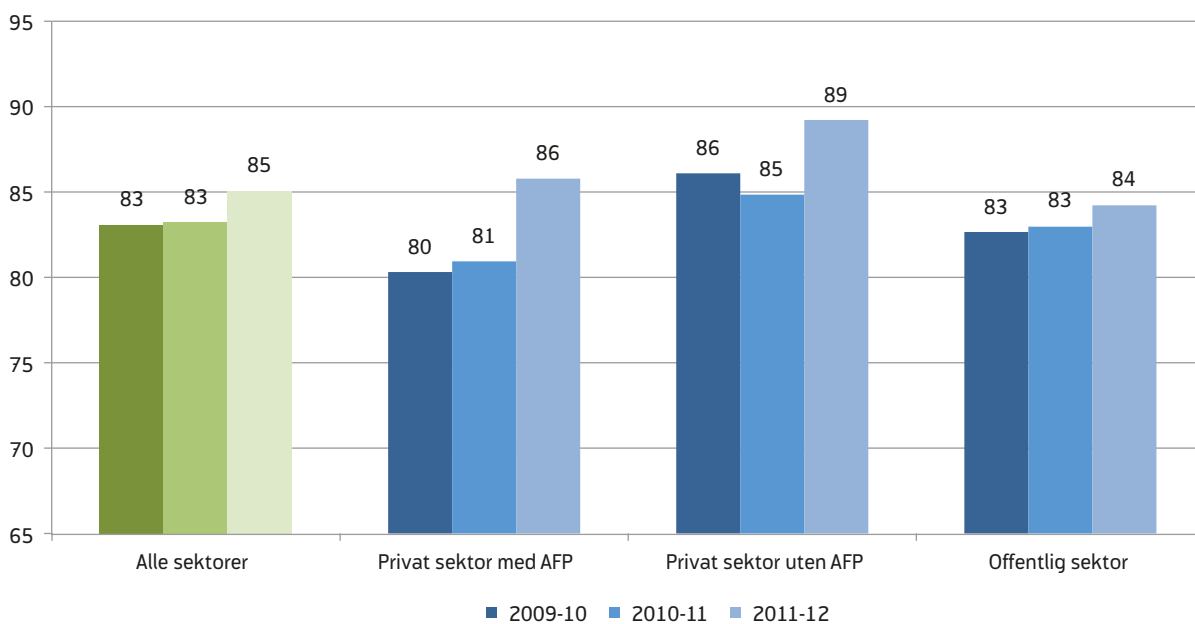
.....
⁶ Næringsgruppen er for enkelhets skyld omtalt som «Varehandel», men heter egentlig «Varehandel; reparasjon av motorvogn» og inkluderer også bilverksteder m.v. Det er imidlertid varehandelen som utgjør den klart største andelen ansatte i denne næringen.

Figur 2. Andel 61–65-åringere i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter sektor. Prosent

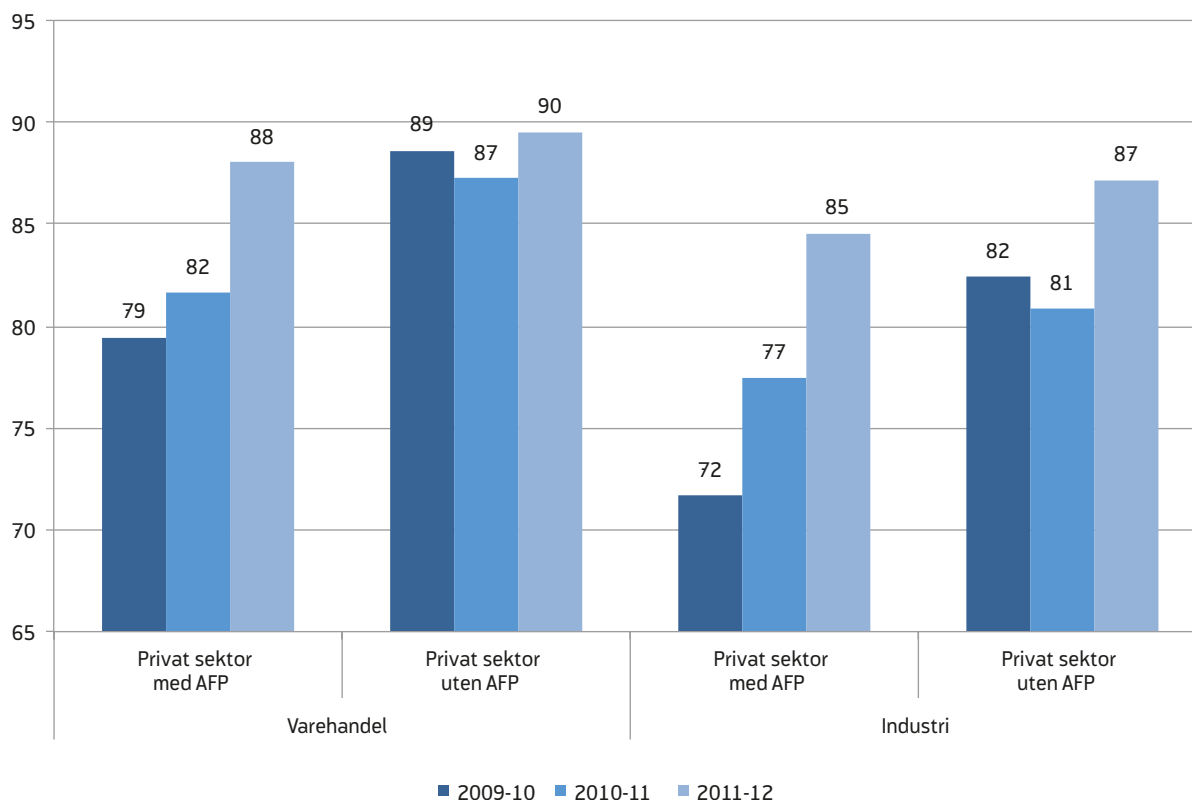
Kilde: NAV

Figur 3. Andel 61–65-åringere i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter sektor. Helse- og sosialtjenester. Prosent.

Kilde: NAV

Figur 4. Andel 61–65-åringer i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter sektor. Varehandel og industri. Prosent

Kilde: NAV

unntak her. Resultatene tyder på at ansatte i industrien i større grad enn i andre næringer har latt seg påvirke av pensjonsreformen til å stå lenger i jobb. I industrien ser vi også i figur 4 at jobsannsynligheten har økt betydelig både i AFP-virksomheter og i virksomheter uten AFP. For de industriansatte med AFP er økningen svært stor – fra 72 prosent i 2010 til 85 prosent i 2012.

Tall fra SSB viser at det har vært fallende sysselsetting i industrien i perioden 2009–2012. Antall sysselsatte i industrien har gått ned med 2,5 prosent fra tredje kvartal 2009 til samme periode i 2012.⁷ Det tyder på at etterspørselen etter arbeidskraft i industrien generelt har blitt redusert i denne perioden. Likevel finner vi altså at eldre industriarbeidere jobber betydelig lenger enn før.

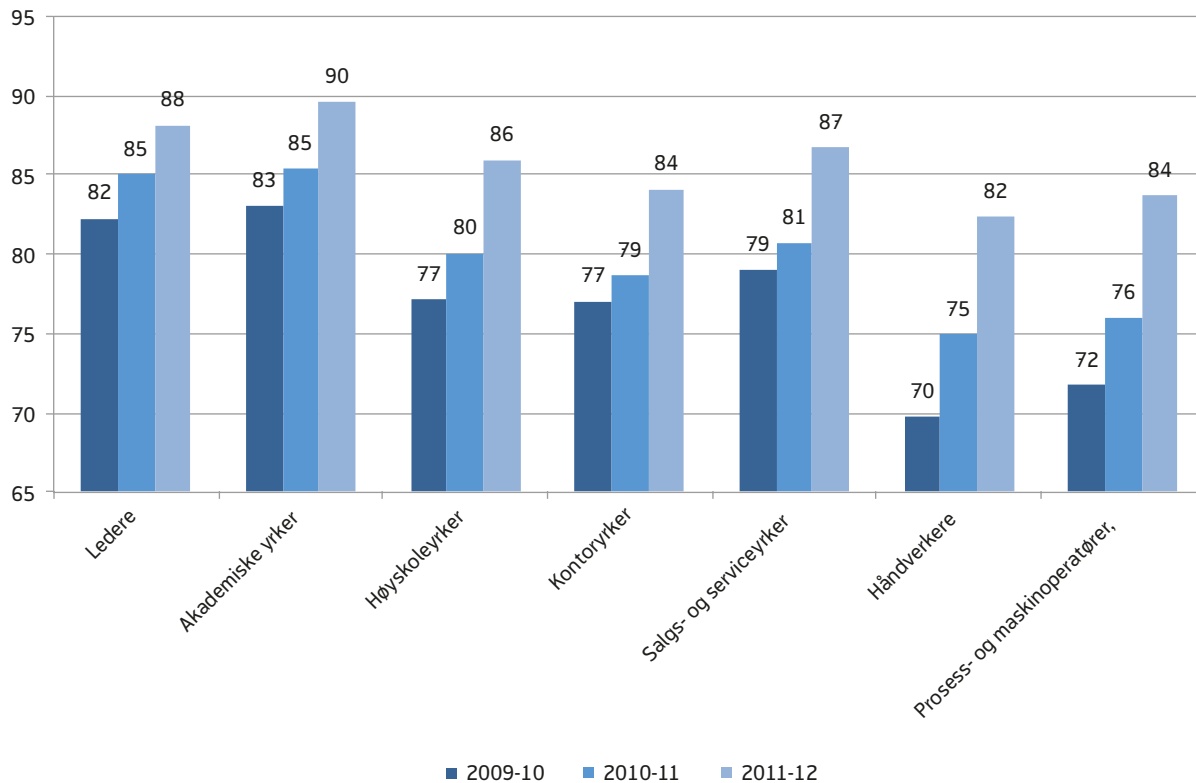
De med tunge jobber står lenger i arbeid

Vi finner også ganske stor variasjon hvis vi ser på hva slags yrke arbeidstakerne i de ulike sektorene har. Over halvparten av de som jobber i offentlig sektor har akademiske yrker eller høyskoleyrker, mot knapt tre av ti i privat sektor, både i virksomheter med og uten rett til AFP.

Den dominerende yrkesgruppen i privat sektor for de som ikke har rett til AFP, er salgs- og serviceyrker. Disse utgjør rundt fire av ti av 62–66-åringene i denne sektoren. Til sammenligning er det kun litt over én av ti blant de med rett til AFP i privat sektor som jobber i salgs- og serviceyrker. I private AFP-virksomheter jobber derimot nesten tre av ti som håndverkere eller prosess- og maskinoperatører m.v.

⁷ Kilde: SSB, Statistikkbanken tabell 09 175.

Figur 5. Andel 61–65-åringar i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter yrke. Ansatte i privat sektor med rett til AFP. Prosent

Kilde: NAV

Figur 5 viser utviklingen i ulike yrkeskategorier blant de i privat sektor med rett til AFP. Her vises de yrkeskategoriene som utgjør minst 10 prosent av gruppen. Det viser seg at økningen i andelen som fortsetter i jobb er størst blant de med tunge manuelle jobber, dvs. blant håndverkere og prosess- og maskinoperatører. Dette funnet støttes også av regresjonsanalysen. Korrigert for andre faktorer, så har andelen som fortsetter i jobb økt hhv. fire og to prosentpoeng mer blant håndverkere og prosess- og maskinoperatører enn for de som har høyskoleyrker.

Forskjellen mellom yrkene blir mindre i regresjonsanalysen enn vist i figur 5. Det skyldes at det er en sammenheng mellom næring og yrke, og at effekten av yrke blir mindre når vi korrigerer for næring. Ettersom håndverkere og prosess- og maskinoperatører ofte har tungt manuelt arbeid, er det naturlig å anta at flere i disse yrkene slutter i arbeid av helsemessige årsaker enn i andre yrker. Man skulle derfor tro at potensialet for å

fortsette lenger i arbeid da var mindre. Samtidig har det i utgangspunktet vært flere som slutter i arbeid hvert år i disse yrkene. Det gjør at potensialet for å øke andelen som fortsetter i jobb, er større enn for eksempel for ledere og personer i akademiske yrker. Det ser ut til at den siste effekten har vært den viktigste.

Bogen og Midsundstad (2011) har analysert seniorpolitikken i norske virksomheter, gjennom casestudier og en spørreundersøkelse. Typiske seniortiltak i norske bedrifter er blant annet ekstra fridager eller bonuser/lønnstillegg til personer som fortsetter i arbeid etter en viss alder. Pensjonsreformen har ført at det i større grad enn før lønner seg å fortsette i arbeid etter fylte 62 år. Reformen har dermed likhetstrekk med seniortiltak som bonuser eller lønnstillegg ved å fortsette i arbeid.

Én av konklusjonene i deres analyse er at det for høyere utdannede med lite fysisk belastende arbeid

er viktigere å få spennende og utfordrende arbeidsoppgaver enn klassiske seniortiltak som økonomiske goder eller ekstra fridager. Vår analyse viser da også at de økonomiske insentivene i pensjonsreformen ser ut til å ha hatt mindre effekt for denne gruppen sammenlignet med andre arbeidstakere. For lavere utdannede med fysisk belastende arbeid finner Bogen og Midsundstad at tilbud om lettere arbeid, å slippe skiftarbeid eller å få tilbud om redusert arbeidstid allerede før fylte 62 år, er viktigere enn de typiske seniortiltakene. Resultatene fra vår analyse er imidlertid at effekten av de økonomiske insentivene ser ut til å ha vært relativt stor for denne gruppen.

Jobbsannsynligheten øker mest for folk med lav utdanning

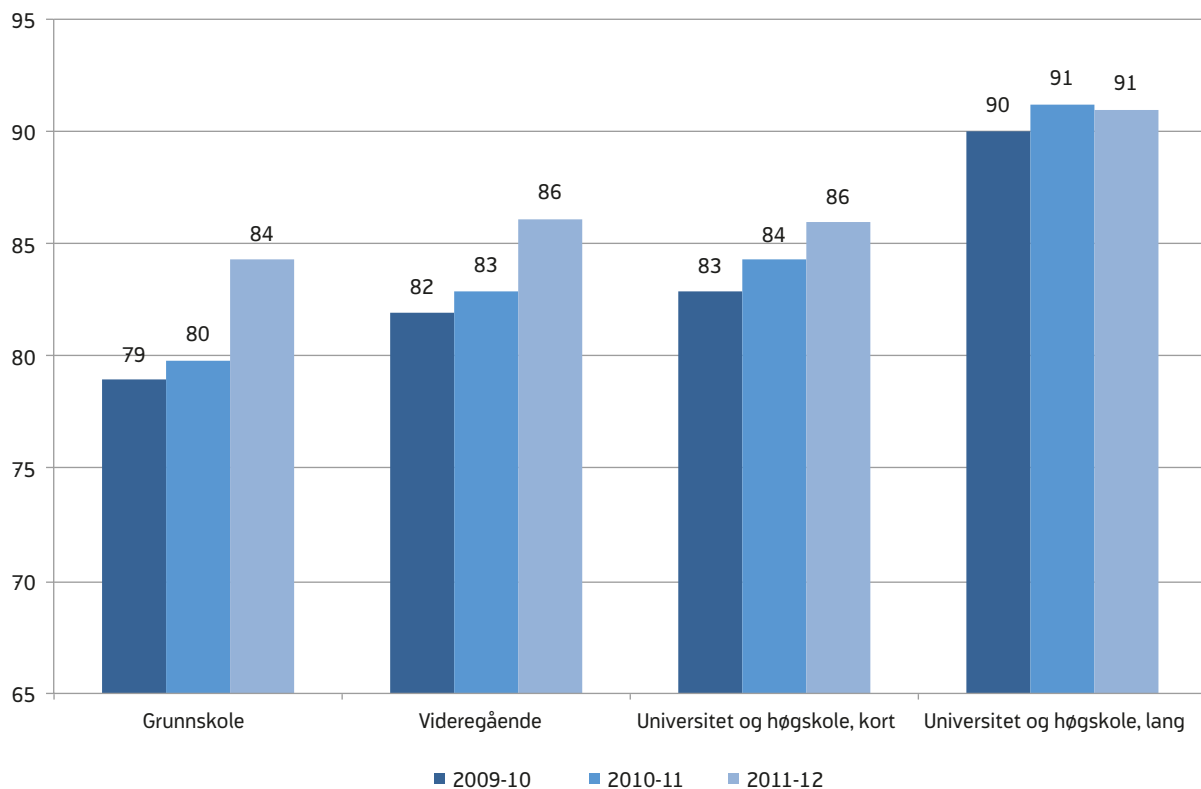
Personer med lang utdanning viser seg å ha størst sannsynlighet for å fortsette i jobb etter fylte 62 år. Andelen som fortsetter i jobb fra 2010 til 2012 har imidlertid økt mest for de med lavest utdanningsnivå, se figur 6. Andelen som fortsatte i jobb blant arbeids-

takere med kun grunnskole økte med seks prosentpoeng i denne perioden.

I tillegg til den positive utviklingen innad i utdanningsgruppene, kan vi også observere en vridning i utdanningsnivåene over perioden mellom gruppene. Blant arbeidstakerne i 2009 hadde 16 prosent utdanning på grunnskolenivå. I 2011 hadde denne gruppen sunket til 14 prosent. Andelen med videregående skole og med lang universitets- eller høgskoleutdanning holdt seg stabilt. Gruppen som har kort universitets- eller høgskoleutdanning har derimot økt like mye som andelen med kun grunnskole har gått ned. Dette gjenspeiler at stadig flere tok høyere utdanning fra starten av 1970-tallet og utover.

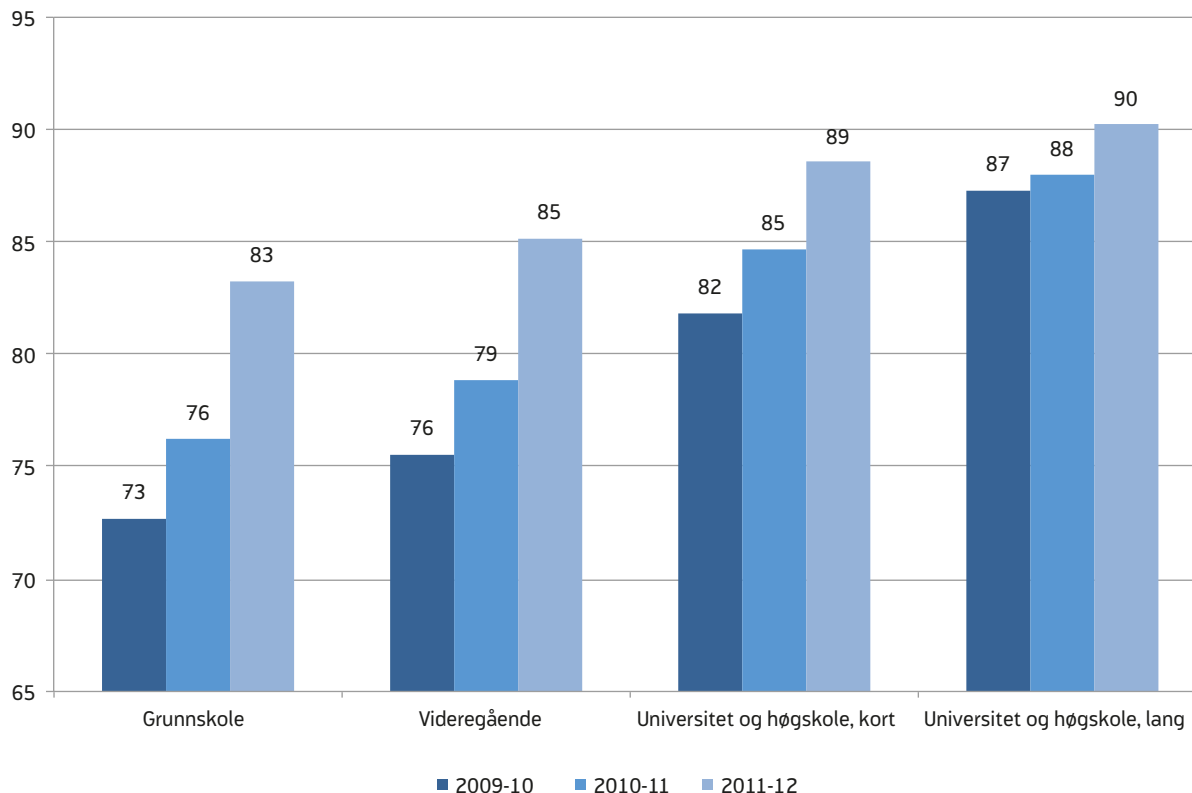
Vi finner et tilsvarende bilde, om enn enda tydeligere, når vi kun ser på de med rett til AFP i privat sektor. I utgangspunktet var det flest som fortsatte i jobb blant de med lang universitets- eller høgskoleutdanning, men differansen mellom disse og de med

Figur 6. Andel 61–65-åringere i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter utdanningsnivå. Prosent

Kilde: NAV og SSB

Figur 7. Andel 61–65-åringere i arbeid ved utgangen av 3. kvartal som fortsatt var i jobb ett år senere, etter utdanningsnivå. Personer med rett til AFP i privat sektor. Prosent

Kilde: NAV og SSB

kun grunnskole har blitt redusert med åtte prosentpoeng fra 2009 til 2012. Vi ser også her en utvikling hvor andelen med kun grunnskole reduseres, men ikke i like stor grad som i de andre sektorene.

Færre mottar andre trygdeytelser

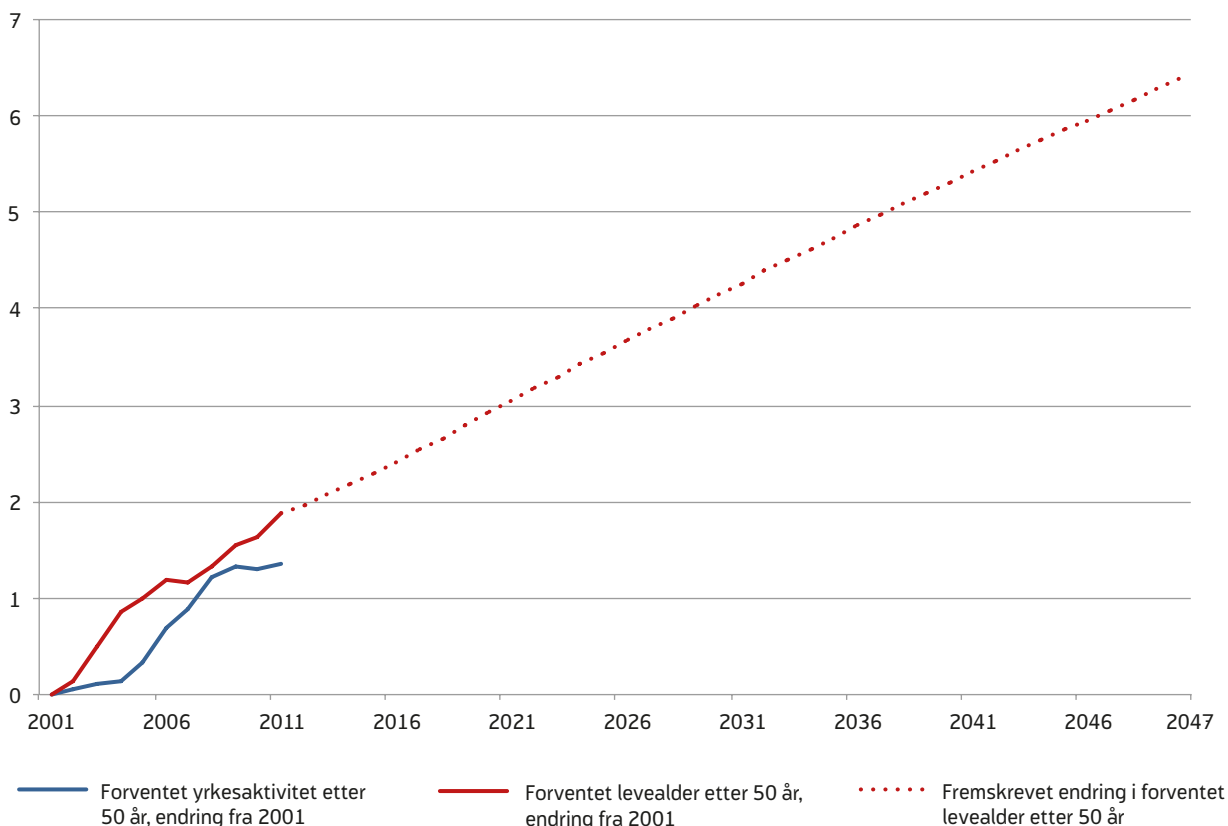
Som nevnt har de ulike AFP-ordningene ulike insentiver for å fortsette i arbeid. Som vist i figur 2 gikk andelen 62–66-åringere som slutter i arbeid i løpet av et år ned fra 18 prosent i perioden fra tredje kvartal 2009 til 2010 til 14 prosent i perioden fra tredje kvartal 2011 til 2012.

Når flere fortsetter i arbeid, er det rimelig å anta at færre mottar andre trygdeytelser som uførepensjon, arbeidsavklaringspenger eller dagpenger. Lien (2011) viste at andelen 62–66-åringere med helserelaterte ytelser gikk ned i 2011. Vårt tallmateriale viser at blant 61–65-åringene som jobbet ved utgangen av

tredje kvartal 2009, var det 16,5 prosent som mottok uførepensjon, arbeidsavklaringspenger eller dagpenger ett år senere. Tilsvarende tall fra 2011 til 2012 var 14,5 prosent.

Andelen som mottar andre trygdeytelser har gått ned i alle sektorene. Men reduksjonen har vært størst blant personer i privat sektor uten rett til AFP, med tre prosentpoeng nedgang. Disse hadde før pensjonsreformen ingen mulighet til å ta ut alderspensjon eller AFP før fylte 67 år. For personer med rett til AFP, har AFP sannsynligvis delvis fungert som en erstatning for øvrige trygdeytelser. For gruppen uten rett til AFP, har alderspensjon nå til dels overtatt denne rollen. Det viser seg da også at andelen som tok ut andre trygdeytelser i utgangspunktet var høyest for gruppen uten rett til AFP.

Figur 8. Forventet yrkesaktivitet og forventet levealder etter 50 år, endring fra 2001 i antall år

Kilde: Bakken og Bråthen 2013.

Hva kan vi vente fremover?

Høyere utdanningsnivå og bedre helse blant eldre har ført til en langsiktig trend der sysselsettingen blant eldre øker, også uavhengig av konjunkturutviklingen. Disse faktorene vil høyst sannsynlig føre til at enda flere eldre fortsetter i jobb også i årene som kommer. Figur 8 viser at forventet levealder etter 50 år har økt med nærmere to år de siste ti årene. I samme periode har forventet yrkesaktivitet etter 50 år⁸ økt med nesten halvannet år. Levealderen er forventet å øke med ytterligere fire til fem år frem mot år 2050. Dersom sysselsettingen øker like mye som de siste ti årene, vil en 50-åring i 2050 jobbe mer enn tre år lenger enn i dag.

Den demografiske utviklingen vil også føre til at andelen av befolkningen i yrkesaktiv alder vil gå betydelig ned de neste tiårene. Mange bedrifter vil da

kunne oppleve problemer med å rekruttere den arbeidskraften de har behov for. Vi ser da også at holdningene til seniorer i arbeidslivet har endret seg de siste årene. Ett uttrykk for dette er at andelen ledere som mener at det er en fordel for deres virksomhet at folk jobber helt frem til normal pensjonsalder, har økt fra 71 prosent i 2003 til 83 prosent i 2012 (Dalen 2012).

Pensjonsreformen har vist at økonomiske insentiver virker. Dette er særlig tydelig i private AFP-virksomheter der gevinsten ved å fortsette i arbeid etter 62 år har økt mest. En tilsvarende omlegging av offentlig AFP, ville trolig kunne øke sysselsettingen blant eldre ytterligere også i offentlig sektor. I offentlig sektor er imidlertid potensialet for ytterligere vekst trolig noe mindre, i og med at det der allerede er en nokså høy andel som fortsetter i jobb etter fylte 62 år.

Uansett vil vi trolig se ytterligere effekt av pensjonsreformen i de nærmeste årene, etter hvert som stadig

⁸ Estimert på antall årsverk en gjennomsnittlig 50-åring kan forvente å arbeide etter 50 år, se Haga og Lien (2012).

flere eldre arbeidstakere vil ha vært omfattet av nye regler allerede fra 62 år. Utfasing av den gamle AFP-ordningen i privat sektor – som blir fullført i 2015 – vil også kunne bidra til økt sysselsetting. Hvis levealderen fortsetter å øke, må yngre generasjoner fortsette lenger i arbeid for å få samme pensjon som dagens pensjonister. Dette vil trolig også gi effekt på arbeidstilbudet på lengre sikt.

Referanser

- Bakken, Frøydis og Bråthen, Magne (2012) «Seniorer i arbeidslivet – hva påvirker beslutningen om å fortsette i jobb?» *Arbeid og velferd*, 3–2012, 38–48.
- Bakken, Frøydis og Bråthen, Magne (2013) *Arbeid eller alderspensjon? En studie av hvilke faktorer som påvirker seniorers beslutning om å fortsette i jobb*. NAV-rapport 1–2013. Oslo: Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- Bogen, Hanne og Midtsundstad, Tove (2011) *Ulikt arbeid – ulike behov. Seniorpolitisk praksis i norsk arbeidsliv*. FAFO-rapport 2011:10. Oslo: FAFO.
- Bråthen, Magne og Grambo, Anne-Cathrine (2009) «Sysselsettingseffekten av endrede regler for alderspensjon for 67-åringer». *Arbeid og velferd*, 2–2009, 41–47.
- Dahl, Espen Halland og Lien, Ole Christian (2011) «Pensjonsreformen: Effekter på sysselsettingen». *Arbeid og velferd*, 4–2011, 35–42.
- Dalen, Erik (2012) *Norsk Seniorpolitisk Barometer 2012. Ledere*. Oslo: Ipsos MMI.
- Haga, Oddbjørn og Lien, Ole Christian (2012) «Forventa pensjoneringsalder og yrkesaktivitet». *Arbeid og velferd*, 2–2012, 48–59.
- Lien, Ole Christian (2011) «Pensjonsreform: Hvilken effekt har den på uttaket av helserelaterede ytelser?» *Arbeid og velferd*, 4–2011, 43–48.
- Lien, Ole Christian (2012) «Når bør man ta ut alderspensjon?» *Arbeid og velferd*, 1–2012, 62–72.
- Lillegård, Magnar og Ramm, Jorun (2010) *Forventet antall leveår i god helse (HLY). Effekten av ulike helsedefinisjoner*. Notater 32/2010. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- SSB (2006) Nye definisjoner av utdanningsnivåer. SSB-magasinet. http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2006-09-14-01.html
- SSB (2008) *Standard for næringsgruppering. Korrigert utgave*. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- SSB (2011) *Standard for yrkesklassifisering (STYRK-08)*. Notater 17/2011. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Wooldridge, Jeffrey M. (2003) *Introductory Econometrics*. Mason, Ohio: South-Western.

Vedlegg

I tabellen under viser vi resultatet av regresjonsanalysen. Den forklarte variabelen er forskjellen mellom andelen som fortsatte i jobb fra 2011 til 2012 og andelen som fortsatte i jobb fra 2009 til 2010. Populasjonen er alle som var i jobb ved utgangen av tredje kvartal i utgangsåret og var mellom 62 og 66 år i det andre året. Regresjonen er gjort på aggregerte tall for hver av variablene som er med i modellen.

Regresjonen er vektet med størrelsen på hver av gruppene.

Sammenligningsgrunnlaget er en mann på 63 år som jobbet i privat sektor uten rett til AFP, innen helse- og sosialsektoren og i et høyskoleyrke. Parameterestimaten kan tolkes som prosentpoengs forskjell fra dette grunnlaget.

Tabell 1. Resultat av regresjonsmodell.

Variabel-gruppe	Variabel	Parameterestimat
	Konstantledd	-0,6
Næring	Jordbruk, skogbruk og fiske	-1,6
	Bergverksdrift og utvinning	6,1 ***
	Industrien	5,1 ***
	Elektrisitet, vann og renovasjon	0,0
	Bygge- og anleggsvirksomhet	0,4
	Varehandel, motorvognreparasjoner	1,2 *
	Transport og lagring	1,7 *
	Overnattings- og serveringsvirksomhet	1,6
	Informasjon og kommunikasjon	-0,3
	Finansierings- og forsikringsvirksomhet	5,1 ***
	Eiendomsdrift, forretningsmessig og faglig tjenesteyting	1,1
	Offentlig forvaltning	-0,4
	Undervisning	1,7 ***
	Personlig tjenesteyting	0,8
	Ukjent næring	31,6
	Yrke	Militære yrker og uoppgitt
Ledere		-0,8
Akademiske yrker		0,6
Kontoryrker		0,8
Salgs- og serviceyrker		0,4
Bønder, fiskere mv.		3,3
Håndverkere		4,0 ***
Sektor	Prosess- og maskinoperatører, transportarbeidere mv.	2,3 ***
	Renholdere, hjelpepleiere mv.	3,0 ***
	Offentlig sektor	1,0
Kjønn	Privat sektor med rett til AFP	5,5 ***
	Kvinne	0,6
Alder	62	1,2 ***
	63	0,6
	65	-0,3
	66	-0,3

*, **, *** viser om parameteren er signifikant på henholdsvis 10 %, 5 %- eller 1 %-nivå.